

Характерни особености на дейността по избор на 5-7-годишните деца

Рени Христова

Съвременните изисквания към организацията на възпитателния процес в детската градина поставят като задължително условия осигуряване на атмосфера, в която детето се чувства свободно и неограничено в своите желания, която стимулира и осигурява възможности за изява и развитие на способностите и детското творчество. Както и такъв начин на организация, при който педагогът присъства, но дискретно.

Една от тези възможности предоставя дейността по избор на детето. Този начин за организация предполага не какъв да е избор, а самостоятелен избор на любима и предпочитана в момента дейност.

В програмата за възпитателна работа в детската градина (1984), като такава форма на свободен избор на желана дейност се посочва „Дейността по избор“. „Непреднамерено въздействие се извършва и чрез специален момент „Дейност по избор“. До утринната гимнастика и след обяд (след закуска) децата се насочват да извършват по собствено желание раз-

нообразна дейност – изобразителна, музикална, словесна, игрова, трудова, конструктивна, физкултурна, с което се стимулира самостоятелното решаване на задачи и се усвояват способности на действия и мислене“ [4, 11].

Целта на изследването е теоретично изясняване на специфичните особености на дейността по избор, като начин на организация на живота на 5-7-годишното дете в детската градина.

При проучването си поставихме следните задачи:

1. Да се проследи проблемът за дейността по избор в алтернативните програми за възпитателна работа в детската градина.

2. Да се обосноват възможностите, които предоставя дейността по избор за самостоятелно детско творчество, като синтез от знанията и уменията на децата, овладени в игровата, учебната и трудова дейност.

В Програмата за възпитателна работа в детската градина (1984) е посочено, че самостоятелната художествена дейност се реализира във вре-

мето и рамките, определени за дейност по избор. Често срещана практика е дейността по избор да се отъждествява и свежда само до самостоятелната художествена дейност. Ако съпоставим двете понятия от позицията на общото и частното, то ще установим, че дейността по избор е общото, а самостоятелната художествена дейност частното.

Защо на практика се получава това отъждествяване? При организиране на самостоятелната дейност на децата се създава такова състояние, което по-често ги подтиква към изява на специалните способности и не толкова към общите. Художествената дейност включва в съдържанието си предметна дейност, резултат от художественото възпитание. „По съдържание самостоятелната художествена дейност на децата е твърде разнообразна. Тя включва изобразителната, музикалната, художествено-речевата дейност на децата, а така също куклен театър и театрализираните игри“ [4, 19]. За осъществяване на изброените дейности са необходими само специални способности: изобразителни, музикални, словесни. Това разбиране се отразява върху съдържанието на дейността по избор. Безспорно дейността, в която се развиват специалните способности, има своето място в живота на детето, но не трябва да се ограничаваме само до тяхното формиране. Наистина ранното откриване на специалните способности е от особено значение

за развитието на детската личност, но не по-малко важно е формирането на база, върху която се гради развитието както на личността, така и на специалните способности през следващия период.

Самостоятелната художествена дейност не трябва да изчерпва съдържанието на дейността по избор. В дейността по избор децата самостоятелно могат да използват знанията и уменията, придобити в различни дейности: да си поставят разнообразни познавателни и практически задачи; да използват различни начини и средства за тяхното реализиране; да проявяват изобретателност и настойчивост при постигане на резултата.

С дейността по избор се обозначава конкретен момент от организацията на режима в детската градина. В многобройните класификации на видовете човешки дейности такова понятие не съществува. Този термин е специфичен и се отнася до организацията на живота на децата в детското заведение. Налага се от своеобразието на възпитателния процес и е продиктуван от психологическите особености на детето от предучилищна възраст.

Дейността по избор е такъв начин на организация на живота на детето в детската градина, чрез който се създават различни възможности то самостоятелно да избере желаната в момента дейност, да прояви своите способности и задоволи потребнос-

тите си за изява. Тази изява има многостранна характеристика, включваща и познавателни способности, игрови и трудови умения, художествени и музикални наклонности. В дейността по избор детето може да използва и комбинира знанията и уменията си, като се включва или организира дейности с различно съдържание. То е свободно да участва само или с няколко деца, така че формата на участие може да бъде индивидуална или групова. Това е едно от типичните преимущества на дейността по избор – детето не е ограничено и задължено да се занимава само с една единствена дейност. То може да я замени с друга и пак да се върне към нея. Още в този момент на свободен избор малкият палавник не е ограничен от времето. Той може да се занимава с любимото си занимание, докато има интерес към него, докато изпълнението му доставя радост.

В съвременните програмни документи, в които не се конкретизират точни наименования на отделните режимни моменти, не срещаме дейност по избор. В Програмата за възпитаване на детето от 2–7-годишна възраст (1993) основна форма на педагогическо въздействие са педагогическите ситуации: предназначени и непреднамерени, които съответно могат да бъдат игрови, практически, обучаващи, индивидуални и групови [6, 11]. В програмата се акцентува на детската самостоятелност и иници-

атива, дава се приоритет на детските интереси. В синхрон с тези изисквания би трябвало да се използват възможностите на дейността по избор. Според нас самостоятелната детска изява би трябвало да получи израз в непреднамерените ситуации. Като средства за полагане основите на познавателната, емоционално-волевата и естетическата култура съответно се посочват – естетико-художествената, собствената продуктивна и самостоятелна-художествена дейност [6, 27]. Всяка от посочените дейности създава предпоставки за изява на детската самостоятелност, като атакува конкретна страна на личностното формиране на детето. Дейността по избор или собствената самостоятелна творческа дейност предоставя по-богати и разнообразни възможности не само за естетико-художествена, но и за познавателна, конструктивна, двигателна дейност, не ограничава детето в отделните области на културата. Поради тези свои преимущества тя би трябвало да намери място в живота на детето в съвременното детско заведение.

В програмата „Активността на детето в детската градина“ (1993) дейността по избор би трябвало да присъства в режима на детето, наименуван „Игри и други видове дейност непланирани ситуации“.

Авторският колектив на „Детето и светът“ определя като най-подходящи форми за осъществяването на

педагогическия процес в предучилищна възраст занятието и заниманието [1, 13]. Основната разлика между тези две форми е, че при заниманието „групата се сформира в зависимост от интересите на децата“. Като критерий за обединяването в детската група се прибавят и „предпочитанията към съответната дейност“, „симпатията към някои деца“. Така посочените критерии, въз основа на които децата се обединяват са идентични с характеристиките на дейността по избор. Разликата е в самото наименование и в това кой от критериите се посочва за основен при характеризирането на режимния момент, дали интересът или предпочитаната от детето дейност, докато съдържанието и на заниманието, и на дейността по избор са едни и същи. При двете форми на организация, които не са ограничени във времето, обединяването се извършва въз основа на предпочитаната от детето дейност и въз основа на неговите интереси, като приоритет има детската самостоятелност. Общ е и подходът за насочване на детската активност – чрез кътове с различни материали. „Тяхното обединяване би трябвало да бъде подчинено на интересите и познанията на децата. В тях те реализират своите лични предпочитания за активност, която е свързана с вече познати неща от живота, с техните спомени, със собствения им опит. Увеличаването на броя на кътовете или замяната им като резултат

от разширяването на детското познание е постоянен процес“ [1, 19].

Въпрос на предпочитание ли е както наричаме момента за самостоятелна творческа дейност на детето? Ние приемаме като по-подходящо наименованието дейност по избор, отколкото дейност по интереси, водени от етимологията на понятието „интереси“ и от своеобразието на предучилищната възраст. Според А. Н. Леонтиев „интересите са специфична познавателна нагласа към предметите и явленията от действителността. Интересите, наред с убежденията и идеалите, спадат към личностната насоченост и определят в значителна степен профила на личността“ [5, 195]. Интересите като същностна характеристика на личността, както и самата личност са в процес на формиране в предучилищна възраст. Поради тези особености по-трудно бихме могли да диференцираме детските интереси, отколкото предпочитанията на детето към определена дейност. Още повече, че в периода на предучилищното детство малчуганът вече се е докоснал, познава и има учения за основните дейности.

В „Книга за възпитанието на детето от раждането до училище“, разглеждайки особеностите на режима в детското заведение, Ф. Даскалова отбелязва, че „с най-голяма продължителност трябва да се открояват самостоятелните игри и занимания на децата по техен собствен избор“ [3,

38]. Детето да живее в „богата стимулираща среда, която да породи у него интерес към една или друга дейност“ [3, 38].

Във всички съвременни постановки, отнасящи се до организацията на възпитателния процес в детското заведение, се акцентува върху т. нар. „свободно време“ на детето, когато то има по-голяма самостоятелност и независимост, когато може да експериментира, твори и доказва своето „аз“. Затова дейността по избор трябва да бъде неотменим спътник на детето, защото тя осигурява неговата свобода, гарантира самостоятелността и инициативността му, крие неизчерпаеми възможности за детско творчество.

Детето на 5–7-годишна възраст познава игровата, учебната и трудовата дейност. По-голяма част от времето му преминава в игра, но постепенно на преден план започват да изпъкват мотивите на учебната дейност. Водено от познавателни мотиви, детето се стреми към разнообразна информация, която получава индиректно с помощта на възрастния или директно, чрез собствени опити и изводи. Водещи стават личностните мотиви за самостоятелна творческа изява, за себепоказване и себеизтъкване. Такъв начин и възможност за детска самоизява предоставя дейността по избор. В нея детето може в единство да използва знанията, които е получило чрез учебната дейност, игровите умения и навици,

сръчностите от трудовата дейност. Детето вече владее основните елементи на тези дейности. В дейността по избор то може да ги комбинира, допълва, преоткрива и в резултат на това да създава нов предмет, играчка или приказна идея, което представлява собствено детско творчество.

Съдържанието на дейността по избор е богато и неограничено. Богатството зависи единствено от знанията и уменията на децата за различните дейности. Равнопоставени тук са рисунката и играчката-самоделка, танцът и песента, интересът към дидактичната игра и щафетната игра. Между всички продукти на детското творчество съществуват общи черти, които ги обединяват. Общото е, че децата, водени от желанието да създадат нещо свое, използват собствените си знания и умения. Индивидуалните различия са в начина на прилагане на тези знания и умения. При едни те са по-близки до възприеманите, при други откриваме по-голяма свобода, интерпретация и самостоятелност. Но когато създава свой „творчески продукт“, детето използва знанията, уменията и навиците, придобити в игровата, трудовата и учебната дейност. Овлабяването на играта предава увереност на детето, че може и умее да осъществява възникнали идеи. Тази увереност се пренася в дейността по избор – възниква творческа идея. Полетът на въображението, роден и утвърден в игра-

та, се пренася в този творчески момент. Но докато в играта задачата е по-лесно изпълнима – реализацията може и да е с въображаеми средства, то за творческия продукт са необходими реални средства, които се свеждат до способности за планиране и предвиждане на резултата, изобразителни и музикални способности или умения за познавателна и физическа дейност. Наистина в игровата дейност детето за пръв път се опитва да предвижда резултата от игровия замисъл, но умението да планира последователността от операциите и действията, овладява в учебната и трудова дейност. Без да бъде притеснявано от общия темп и времето, които се налагат при решаването на една учебна или трудова задача, при постигане на творческия замисъл детето използва знанията и уменията, които е овладяло, играйки или е усвоило в учебната и трудова дейност. Възникването на творческия замисъл зависи от формирането се въображение и наличните знания на детето.

Дори и най-прекрасната творческа идея може да остане само в сферата на мечтите, ако детето не умее да предвиди действията, които трябва да извърши, за да направи желаната играчка или много силно желае да съчини приказка, но не знае как да построи изложението. Творческият процес е невъзможен, ако на детето му липсват знания и умения за конкретни дейности. Тези знания и уме-

ния то е овладяло в организираните от възрастните учебна и трудова дейност. В самостоятелната си дейност то ги използва като личен фонд.

В творческите идеи на детето можем да проследим и открием знания, умения и навици, формирани в игровата, учебната и трудовата дейност. Анализирването на следния пример ни помага да открием как детето в дейността по избор използва тези знания и умения. Малкият палавник избира да работи с хартия, решава да направи играчка от хартия. Между набора от хартии, различни по форма, цвят и плътност прави своя избор, за който му помагат знанията, които има от занятията по ръчни и изобразителни дейности, за това кой вид хартия е подходящ за многократно прегъване и кои за получаване на по-устойчиви конструкции, как цветово да ги оформи. Тези знания, които детето може и трябва да използва в самостоятелната си дейност са първото условие, което гарантира довеждането на идеята до резултат. Следващият етап изисква умения за работа с хартия, спазване на определен алгоритъм от операции, които детето е овладяло в организираната от педагога конструктивна дейност. Но и тези на пръв поглед достатъчни знания и умения не гарантират резултатност. Необходими са още устойчивост на вниманието, упоритост и настойчивост, личностни качества, формирането на които се извършва

в учебната и трудова дейност. Детето успява да реализира замисъла си – играчката е готова. Формираната самостоятелност му помага да се пренесе в друга творческа ситуация, изискваща по-различни умения и способности. Детето включва играчката в игра – тук вече се намесват игровите умения или започва да съчинява приказка. Освен знанията и уменията за съчиняване на приказка, са необходими и комуникативни способности: изразителност, точност, изразност на жеста и интонацията.

За успешността на творческата дейност съдим по постигнатия резултат – бил той нагледен или вербален. Успешността освен от изброените по-горе знания зависи и от личностните качества, които се формират и усъвършенстват чрез дейностите, които насищат детския живот. Понякога се учудваме на играта на шестгодишното дете, което трудно се задържа в една роля няколко минути. Не по-различно е неговото поведение, когато трябва да реши някоя познавателна задача, макар и алгоритъмът ѝ да се съдържа в самото игрово действие. Не е трудно да се досетим, че у това дете липсват устойчивост на вниманието, не са формирани настойчивост и упоритост. Неформираността на тези качества се отразява и върху резултатността на творческите дейности. Дори при тях са необходими още по-голяма устойчивост на вниманието и стремеж за довършване на започнатото, защото ос-

новен критерий е резултатът, докато при игровата и елементарната трудова дейност е игровото или трудовото действие.

В творческата дейност личностно-волевите качества се изявяват на по-различно и по-високо равнище, отколкото при игровата, учебната и трудовата дейност. И макар, че формирането им бележи началото си в игровата дейност, водени от силното желание за самоизява в дейността по избор, децата винаги се стремят да постигнат резултат. Различна е и позицията на детето. В учебната и трудовата дейност задачата идва отвън, от възрастния. То се стреми да я изпълни, но когато не успее се обръща за помощ към педагога. В самостоятелната дейност идеята е собствена, планирането и реализирането на замисъла зависят единствено от самото дете. Така формираните самостоятелност, настойчивост, упоритост се изявяват на ново равнище, което води до тяхното усъвършенстване.

От проведеното проучване произтичат следните изводи:

1. Дейността по избор осигурява условия за изява на детската самостоятелност и творчество. Липсата на задължителни изисквания привлича децата и я прави желана от тях. Тези специфични особености на дейността по избор обуславят необходимостта от ежедневното ѝ присъствие като форма на организиране живота на децата в детските заведения.

2. Изборът и съдържанието на

дейността зависят от наличието на знания и умения за самостоятелно изпълнение, от начина на организиране на средата и разнообразието на материалите. В този момент детето е свободно в своя избор на дейност, не е притеснено от същия темп на ра-

бота, който неминуемо се налага при една организирана форма на възпитателно взаимодействие, разполага със собствено време за постигане на резултата, който може да се завърши и през следващите дни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелов, Б. и колектив. Детето и светът. С., 1993.
2. Витанова, Н. Активността на детето в детската градина. С., 1993.
3. Даскалова, Ф. Книга за възпитанието на детето от раждането до училището. С., 1993.
4. Петрова, Е. Програма за възпитателната работа в детската градина. С., 1984.
5. Речник по психология. Четвърто немско издание. С., 1989.
6. Русинова, Е. и колектив. Програма за възпитаване на детето от 2-7-годишна възраст. С., 1993.
7. Шейтанова, Ц., Ст. Алексиева, Ем. Николова. Естетическото възпитание в детската градина. С., 1987.